
'YENİ' TÜRKÇE'NİN DOĞUŞU: TÜRK DİL DEVRİMİ

*
*Zafer Çelik**

ÖZET

Bu çalışmanın ana teması, Erken Cumhuriyet döneminde (1932-1938), Türk toplumunun ve ulusal kimliğinin kuruluş sürecinde Türk Dil Reformunun oynadığı rolü incelemektir. Dil ve dil mühendisliği yeni bir ulus ve ulusal kimliğin yaratılması için gereklidir. Türkiye'de ulusun oluşmasını engelleyen Arap-İslam kültürü ve Osmanlı mirası gibi kültürel unsurların izlerini silip yeni, modern, seküler ve homojen bir ulus yaratmak için dil mühendisliğine -harf devrimi, dili saflaştırma ve dil mitleri yaratma- başvurulmuştur. Ayrıca, Türk modernleşmesinin izlerine dilin Türkçeleştirilmesi sürecinde de rastlanabilir. Dil reformunun temel amacı sadece yeni, seküler, homojen bir ulus yaratmak değil, aynı zamanda üzerinde yaşayanlarla birlikte Anadolu Türklüğünü meşrulaştırmaktır. Dil reformunun Türk dilini ve toplumunu dönüştürmedeki başarısı iki farklı periyotta (1932-1938 ve 1938-2002) ele alınmalıdır. İlk süreçte okur-yazar oranının düşüklüğü ve kitle iletişimin yaygın olmaması nedenleriyle dil reformu amaçlarını gerçekleştirme noktasında başarılı olmamıştır. İkinci dönemde ise gerek dilin Türkçeleşmesi ve bu dilin yayılması, gerekse Arab-İslam kültürü ve Osmanlı mirasının izlerinin silinmesi açısından dil reformu başarılı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dil Planlanması, Türk Dil Devrimi, Türk Dil Kurumu, Güneş Dil Teorisi.

* ODTÜ Sosyoloji Bölümü Doktora Öğrencisi

GİRİŞ

Bu yazının temel amacı Türk Dil Devrimi olarak bilinen, Atatürk döneminde, 1930'larda dil üzerinde yürütülen çalışmaların, dile yapılan müdahalelerin, yeni bir millî dil ve uluslaşma yolundaki katkılarını incelemektir. Türk Dil Devrimi popüler alanda sıkça telaffuz edildiği üzere, sadece Türkçenin başına gelmiş 'talihsiz' bir dil 'düzeltme' olgusu değildir. Hatta şunu söyleyebiliriz, 1930'larda denenen dilde devrim çalışmaları dünyadaki örnekleri ile kıyaslandığında başarısı oldukça sorunludur. Bu çalışmada öncelikli olarak kısa bir şekilde dil planlamasının dünyadaki örneklerine değinip sonra dil planlanmasında takip edilmesi gereken süreçleri ele alacağız. Son bölümde ise Türkiye'de millî dil yaratma çabalarının nasıl gerçekleşmiş olduğuna değineceğim.

İletişimin temel unsuru olan dil yolu ile insanlar, kendilik bilincine varırlar ve dil yoluyla 'biz' ve 'öteki' arasındaki sınırı çizerler. Dil mitlerin sembollerin ve geleneğin tarihöncesi çağdan bugüne taşıyıcısı olarak algılanır. Dile ilişkin bu iddialar, dilin biz ve öteki arasındaki yaptığı ayrım, millî kimliği kurmaya katkıda bulunur. Dünyanın milletlere ayrıldığı ve dilinde en görünür ve dışsal bir ayrıştırıcı olduğu iddia edilir. Farklı dile sahip olma farklı bir millete aitliği imlediğinden buda farklı bir devlet kurmayı meşrulaştırabilir. Alman Romantik geleneğine göre farklı bir dile sahip olma farklı ve bağımsız bir devlet kurma hakkına sahip olmak anlamına gelmektedir (Kedouire, 1961).

Dil üzerine yapılan tartışmalar ve çalışmalar milliyetçiliğin başlangıç noktasıdır. Dil, milliyetçi hareketler tarafından, milliyetçiliğin gelişmesi ve yayılması amacıyla aktif bir şekilde kullanılır. Milliyetçiler dillerinin bağımsız ve ayrı bir unsur olduğunu göstermek için ilk iş olarak milletine ait bir sözlük ve gramer çalışmasına başlarlar. Bu çalışmalar sonrasında, Avrupa'da 1800'ler ve 1900'ler arasında 16 resmi dil var iken bu sayı 1937'de 53'e yükselmiştir (Deutch, 1972: 599-601). Bağımsız dil sayısı arttıkça millî devletlerin sayısında da bir artış söz konusudur ya da tam tersi.

Dil, ulus-devletler tarafından yeni bir millî dil yaratmak için müdahale edilir, planlanır ve yenilenir. Bu yeni dil, arzulanan milleti ve millî devletin vatandaşını oluşturacak olan millî kültürün temelidir. Dile müdahale etmek ve dili mühendislik çabalarına maruz bırakmak hem gelişmiş hem de gelişmemiş milletlerin dili yabancı unsurlardan ve kültürlerin etkilerinden temizlemek uyguladığı bir yöntemdir. Almanlar, Almanca'yı Fransızca ve Latincenin oluşturduğu baskıdan kurtarmaya yönelik bir dil planlanmasına doğru yönelirler. Benzer bir çabayla, Norveçlilerde, bağımsız bir Norveç

kültürü kurmak, Danimarka etkisini azaltmak için Dano-Norveççe olarak bilinen elit dilini, kırsala ait dil ile değiştirerek, yeni bir millî dil olan Norveççeyi kurmuşlardır (Haugen, 1968). Heyd (1954) Alman ve Macar dil reformları ile Türkiye'deki dil reformu arasında yakın bir benzerlik olduğunu iddia eder. Alman ve Macar örneklerinin takibi gayet anlmalıdır. Çünkü Alman Romantik geleneği Türkiye'deki milliyetçi hareketlerin şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Buna ek olarak, Macarların Türkoloji çalışmaları da Türk milliyetçiliğini doğusunda oldukça kritik bir rol oynar. Macarlar dil planlamasında temel amaç olarak Alman etkisinde kurtulmak için Latince ve Almanca kelimeleri dışarıda bırakan bir dil planlama yöntemine başvurmuşlardır (Eckman, 1972).

Özellikle Orta Doğu'da dil planlaması yeni kültürlerin ve kimliklerin inşasında önemli roller oynamıştır. Yahudiler yeni kelimeler üreterek ve eski metinlerden tamamen unutulmuş ya da unutulmakta olan kelimeleri yeniden canlandırarak modern İbraniceyi kurmuşlardır (Hobsbawn, 1995: 73-74; Blanc, 1968). İran'da ise, İran dil reformu, Türkiye'dekiyle aynı tarihsel zamanda benzer çabalarda bulunmuştur. Türkiye gibi, İran dil planlarının en temel isteği Arapça'nın Farsça üzerindeki etkisini silmektir (Kia, 198; Perry, 1999; Jazavary, 1983).

DİL PLANLAMASI

Dil planlamasına gitme, dile müdahale ederek millî dil kurma çabaları, yeni kurulan ulus devletin amaçlarını gerçekleştirmesi açısından hayati öneme sahiptir. Bu ödev ise dil planlama kurumlarına ve onların geliştirdiği dil mühendisliği projelerine verilmiştir. Eastman (1983) dillerin bilinçli bir şekilde, farklı karar verme ajanları tarafından, belirli bir sosyal ve siyasal ortamda, belirli bir siyasal yaklaşımın ışığında, toplumsal ve siyasal amaçlar adına manipüle edildiklerini söyler (Eastman, 1983: 25). Bir başka ifadeyle, millî dili modernleştirmek ve homojenleştirmek için standart dil seçim süreci, dilsel olmayan birçok süreçleri – psikolojik, coğrafi, toplumsal ve tarihsel- içerir. Tauli, yeni dili planlayan, dil planlama uzmanlarının, yoğun bir şekilde yönetici elitlerin etkisi altında ve onların homojen millet yaratma amaçları ile uyumlu bir şekilde çalıştığını belirtir (1974: 65).

Dil planlamasının amacı daha geniş toplumsal ve kültürel ve teknolojik değişimi içeren bir bağlam içinde ele alınmalıdır. Dil planlaması, hükümetin dil politikaları, var olan dili geliştiren ya da düzenleyen ya da yeni bir millî dil yaratan yönetsel eylemleri belirler (Tauli, 1974: 56-57). Yeni kurulmuş devletin hedefleri açısından dile, dilsel ve sosyo-kültürel gelişmeler açısından müdahalede bulunur. Dil planlamasının amacı dili modernize

etmek, onun modern kavramları algılamasını sağlamak –demokrasiyi ve millî özü temsil eden birliği geliştirmektir (Rubin, 1971: 223). Dil planlanması diğer toplumsal ve mühendislik planlamalarından ayrı tutulamaz (Rubin ve Jernaud, 1971: XIV). Hobsbawn dil mühendisliğini şu şekilde özetler: Siyasal ve ideolojik öğeler yazılı kültürel dilin standartlaşmasında ve reformunda, birbirine benzer lehçelerden bir dil yaratma sürecinde, ölmüş ya da neredeyse yok olmuş bir dilin canlandırılmasında ve bir millî dil yaratılmasında oldukça etkindir. Dil toplumsal mühendisliğin alanına dâhil olur yapılan düzenlemeler sadece dilsel boyutta kalmaz (1995: 136–7).

Dil planlanması iki boyutlu olarak sürdürülür. İlki, dilin korpusuna (kodlanmasına) dair planlama: yeni kavramların dile dâhil edilmesi, kelimelerin yazılışında ve yapısında değişim veya yeni bir alfabenin kabulü. İkinci olarak, dilin statü planlanması: (siyasal) dilin diğer dillerle kurulan ilişkisi (Karam, 1974: 112). Modernleşme ve endüstrileşme ile yeni kavramlar yaratmak zorunlu hale geldi. Yeni terim ve kavramların yaratılması iki kaynaktan beslendi: ilk olarak, diğer dillerden alınan kavramlar ve terimler; ikinci olarak, dile içkin yerden yeni kelimeler yaratarak (Fodor, 1983: 445). Sadece bilim adamları ve sanatçılar değil buna ek olarak devletler ve hükümetlerde bilimsel ve teknik terimleri standartlaştırmaya çalışır (Fodor, 1983: 446).

Nahir, dil planlanmasının gerçekleştiği beş modelden bahseder. Bir, dil saflaştırma: amaç dilin içinde barındırdığı "saflığını" korumaktır. İki, dilsel canlanma: şanlı tarihe ait antik dilin restorasyonu veya ölü dilin canlandırılması ile gerçekleşir. Üç, kelimeleri ve heceleme sistemini basitleştirerek, sadeleştirerek yapılan dilsel standartlaştırma. Dört, herkesin kullanımı için hedef bir lehçenin seçimi. Son olarak, sözlüğün modernleştirilmesi: teknolojinin gelişmesi ile ortaya çıkan yeni terimler ve sözlükteki boşluğunun doldurulması (Eastman 1983: 28). Nahir'in gösterdiği üzere dil planlanması farklı modelleri örnek alabilir: İsrail ve İrlanda örneklerinde görülen şekliyle eski dilin canlandırılması model alınırken; alfabe değişikliğini ve kelime genişletilmesi ve saflaşmasını içeren geniş ölçekli dil reform örneğini sunan Türkiye gibi (Karam, 1974: 107).

Dilsel saflığa ulaşma yeni bir millî dil kurma aşamalarında belirleyici bir hamledir. Eğer imparatorluk geleneği ve din, dil üzerinde etkin ise dilde özleşme talebi ortaya çıkar. Dilde özleşme yabancı öge hâkimiyetini silmek amacıyla dildeki yabancı kelimelerin atılması ile gerçekleşir. Saflaştırmanın (özleştirmenin) temel amacı dilin karşılaşabileceği kültürel, siyasal ve dinsel baskı tehditlerini engellemek ve millî kültürü yabancı kültürlerin hâkimiyetinden korumaktır. Bir başka deyişle, millî kimliği koruma arayışı veya ihtiyacı saflaştırma hareketlerini tetikler (Thomas, 1991: 43–54). Saflaştırıcı ve

arkaikleştirici eğilimlerin güçlü etkileri altında kalan kelime ve gramer planlamaları yeni devletlerin temel özelliklerindedir (Tauli, 1974: 65). Milliyetçi hareketler ve figürler için özleşmecilik önemli bir tavidir. Örneğin 19. asır İran milliyetçiliğinde, milliyetçiler Arapça'yı öğrenmeyi reddedip eski Pers kültürü ve dili ile meşgul olmayı istemişler ve İslam'a düşmanca bir tavır sergilemişlerdir. Pers milliyetçilerinin amacı, Arapça kelimelerin dilden silinmesi ve bu kelimelerin yerine ya yenilerini yaratmak yâda eski İran'dan kelimeler canlandırmaktır (Thomas 1991: 137).

Dilsel özleşmenin gerçekleşmesi için bunu arzulayan liderlere ihtiyaç vardır bunun yanında planlamayı ve ilkeleri belirleyecek bir kuruma ihtiyaç duyulur. Bu kurum hangi kelimelerin istenmediği, hangilerinin atılacağı ile ilgili bir planlama yapar. Buna ek olarak, dil planlama kurumu, yayınları ile bir program sunmalı, eğitim kurumlarında ve eğitim dışı kurumlarda ve millî dil toplantılarında gerekli tavsiyelerde bulunmalıdır. Özellikle, elit ve sıradan halk arasındaki dil farkını kapatmak için yeni kelimeleri kamuoyuna sunmalı ve onların ne anlama geldiği nasıl kullanılması gerektiğini ifade etmelidir (Thomas, 1991). Hangi kelimelerin dilden atılacağını, hangilerinin dilde kalacağını, yeni kelimelerin hangi kelimelere karşılık kullanılacağını belirlemek dilde özleşmeciliğin ilk aşamasıdır. Asıl önemli olan bu yeni kelimelerin kullanıma girmesi, dolaşımının sağlanmasıdır. Bu anlamda eğitim ve eğitim dışı kurumlar özellikle kitle iletişim araçları kritik öneme sahiptir. Çünkü kitle iletişim araçları dile dair ideal örnekleri yayınları ile sunar. Yeni kelimelerin nasıl kullanılacağını cümle içinde ne anlama geldiğini ifade eden örnek yazıları ya da eğitim yazılarını yayınlar (Karam 1974: 105-116). Yeni bir millî dili yaratmak için bireyler, yöneticiler ve yönetici elitler ve özellikle dil cemiyeti, bütün milletin fertleri tarafından anlaşılır bir konuşulan dilde birlik ve standartlaşma sağlamak için, oldukça fazla gayret sarf ederler. Örneğin Türkiye'de yeni rejim dil saflaşması yoluyla, Osmanlı ve İslam merkezli geçmişin izlerini silip yeni bir millet ve millî kimlik yaratmak için devletin tüm organlarını seferber etmiştir (Thomas, 1991: 79-80).

DİL MİTLERİ

Dil reformu ya da planlanması için yabancı kelimeleri dilden uzaklaştırmak, yeni üretilmiş kelimeler yaratmak yeterli değildir. Bu yeni dile sadakati ve güveni arttıracak dile ait mitlere ve efsanelere de ihtiyaç vardır. Smith, Law, Wilson, Bohr, Allworth (2000) belirttiği üzere birçok ulus kendi dilinin eskiliğine vurgulayarak "diğer dillerin anası olduğunu" göstermek için dil mitleri yaratmıştır. Bu dile dair mitlerinin amacı yeni dili meşrulaştırmak ve tarih öncesi zaman ile bağlantı kurmaktır. Ama bu primordilist

iddialar, dilin yeni icat edilmiş bir unsur olduğunu ve dilde bir süreklilik olmadığı noktalarını gözden geçirir (Bilig, 1997; Breully, 1996; Hobsbawn, 1995).

Mitlerin, inançların, geleneklerin, ulus-devlet kurma sürecindeki önemi bilinmektedir. Smith ve diğerleri (2000), dilsel mitlerin öneminin farkında olarak ulus devletlerin birçok mit yarattıklarını ifade etmiştir. Dil tiplerini ikiye ayırır: 1) Dışsal mitler, dilin kökeni ve kaderi ile meşgul olur; 2) İçsel mitler ise saflık, güzellik ve sözlüksel kaynakla ilgilenir.

Dışsal mitler dilin doğuşu ve oluşumu ile yakından ilgilenir. Dilin çok eski olduğunu, dilin onunla ilişkili bütün dillerle akraba olduğunu, dilin insanlığın orijinal ve ilk dili olduğu ve hatta Âdem ve Havva'nın cennete konuştuğu dil olduğunu iddia ederler (Smith ve diğerleri, 2000: 176). Dilin önemli tarihe ve çok eski bir millete sahip olduğunu iddia etmek, müdahale edilmiş olan dili milletin kendisinde ve diğer milletlerin gözünde meşrulaştırır. Tam bu iddia ulus-inşa sürecinde önemli rol oynar. Bu anlamda birçok millet, dil mitleri geliştirmişleridir. Örneğin; Gürcüler Japhetik hipotezini¹ Türklerde Güneş Dil Teorisini². İçsel mitler ise dilin en güzel dil olduğunu, belagati en yüksek dil olduğunu kulağa en hoş gelen dil olduğunu iddia eder.

YENİ TÜRKÇE'NİN DOĞUŞU: TÜRK DİL DEVRİMİ

Dil planlanmasında ki ilk aşama harf devrimi³ ile gerçekleşmiştir. Alfabe Devrimi dilin Türkçeleşmesinde ki hızı arttırmıştır. Çünkü yeni yazıda Arapça ve Farsça sesleri yeni harflerle ifade etmek güçtü. Bu dillere ait seslerin ifadesini kolaylaştıracak yeni harflerin alfabeye eklenmesi (kh, q) Atatürk tarafından reddedilmişti. Atatürk, yeni alfabenin Türkçe seslere göre hazırlandığını ve yakın gelecekte yabancı kelimelerin, yeni yazı sayesinde dilden kolaylıkla atılacağını ifade etmiştir. Alfabe değişikliği millî kültürü ve millî dili oluşturmada önemli bir hamleydi çünkü dili ve kültürü baskı altına alan yabancı öğelerin dışarıda bırakılma sürecini hızlandırdı. Saf dil anlayışı saf kültür ve millet anlayışına giden kapıyı açmıştır. Şimşir'e göre, Atatürk alfabe devrimi ile düşünce devrimini aynı tutmuş ve yeni medeniyete ulaş-

¹ Nikolai Marr, 1930'larda Japhetik hipotezi dile getirmeye başlar, bu dil ailesinin merkezinde olan Gürcücedir ve diğer İbero-Kafkas dilleridir. Birçok dil bu aileden doğmuştur ve anadildir. Sümerliler bu dil ailesindedir. Ayrıntılı bir tartışma için (Smith ve diğerleri 2000: 177-180).

² Güneş Dil Teorisi de Japhetik Hipoteze benzer iddialarda bulunur: Türkçe, bütün dillerin atasıdır ve diğer diller Türkçeden doğmuştur, Sümerce ve Hititçe Türkçeye çok benzer gibi iddialar dile getirilir. İleride ayrıntılı tartışma yapılacaktır.

³ Ağustos 1928'de Latin harflerinin kullanılacağı ilan edilmiş ve 1 Kasım 1928'de Meclis açıldığında yeni alfabe yasası kabul edilmiştir.

manın yeni alfabe ile mümkün olacağına inanmıştır (1992: 162). Yunus Nadi, Cumhuriyet'te alfabe değişikliğini, Batı medeniyetine katılmanın başlangıcı ve kilit noktası olarak tanımlamıştır (Yunus Nadi'den aktaran Korkmaz, 1997: 8). Alfabeyi değiştirmek bilinçli bir istektir çünkü istenmeyen gelenekle - İslam'ın, Arap ve Fars kültürünün ve Osmanlı geçmişinin Türk kültürü üzerindeki etkilerinden- bağlantı koparılmıştır. Lewis'e göre alfabeyi değiştirmenin amacı İslamî Doğu ile Türkiye'nin bağlarını kırmak, dahası içerisi ve Batı medeniyeti ile iletişimi hızlandırmaktır (1999: 26). Alfabe değişikliğinden sonra dilde Türkçeleşmeyi hızlandıracak, dili Arapça ve Farsça'nın baskısından kurtaracak olan, Arapça ve Farsça'nın ertesi yıl okullarda yabancı dil olarak öğretilmesinin kaldırılması olmuştur.

Türk Tarih Kongresinin 11 Temmuz 1932'deki son gecesinde Atatürk artık dil meselesi ile meşgul olma zamanı geldi diyerek Türk Dili Tetkik Cemiyeti'ni (TDTC) kurmuştur. Atatürk aynı gece cemiyetin çalışma planının hazırlanmış ve genel sekreterini ve cemiyet başkanını da seçmiştir. Ertesi gün cemiyet resmen kurulur. III. Dil Kongresinde cemiyet Türk Dil Kurumu adını alır. Cemiyetin amacı Nizamname'nin ilk maddesinde "Türkçenin güzelliğini ve zenginliğini ortaya çıkarmak ve onu dünya dilleri arasındaki layık olduğu mevkie yükseltmek" olarak belirlenmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için her ile cemiyetin temsilciliklerinin açılması, Halkevlerinin dil, tarih ve edebiyat kollarının cemiyet ile yakın ilişki kurması ve bir kongre düzenlenmesi Nizamname'de kabul edilmiştir (TDTC, 1932). Eylül 1932'de kongrenin toplanılmasına karar verilmiştir.

26 Eylül 1932'de I. Türk Dil Kongresi toplanmış ve 10 gün sürmüştür. Açılış konuşmasında, "Türk dilini tetkik etmek ve onu layık olduğu mevkie yükseltmek en önemli milli vazife" olarak belirlenmiştir (TDTC, 1933a: 13). Cemiyet başkanı Samih Rifat açılış konuşmasında millî dili yaratmak için hangi yöntemin takip edileceğini belirlemiştir: Yeni kelimeler icat etmek ve yapay kelimeler üretmek ve bu kelimeleri Arapça ve Farsça kelimelerle değiştirmek. Yapay ve icat edilmiş kelimeler yolu ile yeni bir dil yaratma yönteminin daha önce başarılı olduğunu konuşmasında belirtir ve takip edilmesi gereken iki başarılı örnekten bahseder: Norveçliler dil reformlarında elitlerin Dano-Norveççe dilini dışlayarak, kırsal dili temel alan bir dil ile yeni bir Norveççe yaratması ve aynı şekilde Çeklerin de yeni kelimeler icat ederek, yapay kelimeler yaratarak başarılı bir dil planlaması yapması.

Başkan Samih Rifat'ın dil planlama yöntemini belirlemesi üzerine, Dil kongresi şu çalışma planını hazırladı: Türkçenin sadece eski Türkçe ile değil, Sümerce ve Hititçe ve buna ilaveten Hint-Avrupa dilleri ile kıyasının yapılması, bir sözlük ve gramer kitabının hazırlanması, cemiyetin bir dergi çı-

karması ve en önemlisi, gazetelerin dil meselesi için özel çaba harcamasının sağlanması (TDTC, 1933a: 8-9). 17 Ekim 1932'de Cemiyet yönetiminin yayınladığı bir bildiri de millî kültürün tüm ihtiyaçlarını karşılayacak olan dilin gelişmesi için şu prensipler belirlenmiştir: Yabancı kelimeler dilden atılacak, çift dilli yapı -entelektüeller ve halk arasındaki fark- silinecek, saf Türkçeyi temel alan bir Türkçe yaratılacak. Bunu başarmak için, eski Türkçe metinler taranacak ve halk dilinde yaşayan unsurlar derlenecek ve ayrıca diğer Türk lehçelerine de bakılacaktır (Ertop, 1963: 78-79).

Başkanın ve kongrenin belirlediği hedefler çerçevesinde Türk halkının dilinde yaşayan kelimeleri bulup onu yabancı kelimelerle değiştirmek için çalışmalara başlandı. Özellikle cemiyetin Lügat kolu, tüm ülke sathında yazılı ve konuşulan dilde yaşayan kelimeleri içeren ve buna ek olarak yine yazılı ve konuşulan dilde olan halkın anladığı Türkçeleşmiş kelimelerden oluşan bir sözlük oluşturmaya karar verdi. Bu sözlük, dili yenileyecek ve tamamen saf Türkçe ve uydurulmuş kelimelerden oluşacaktır (TDTC, 1933a). Açıkçası, yeni sözlüğü oluşturmak için belirlenen yöntemleri - eski metinlerin taranması ve geniş kapsamlı derleme faaliyetleri - gerçekleştirmek için devletin tam desteğine ihtiyaç vardı. Atatürk, 1 Kasım 1932'de tüm devlet kurumlarına şu ödevi verir: "Türk dilinin, kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için, bütün devlet teşkilatımızın dikkatli ve alakalı olmasını isteriz" (Atatürk'ten aktaran Korkmaz, 1992: 208). Bu talepten sonra, "Osmanlıca'yı yenmek", "dili Türk milleti gibi özgür ve bağımsızlığa" ulaştırmak, "medenî dünyaya dâhil olabilmek" için, Ocak 1933'te söz derleme seferberliği başlamıştır (Lewis, 1999: 49). Söz derleme çalışmaları Maarif Vekâleti'nin önerisi sonrasında bir hükümet görevi gibi algılanmıştır (TDTC, 1934: 15). Söz derleme nizamnamesine bakıldığında tam anlamıyla bir seferberlik ilan edildiği görülür. Her devlet memuruna (askerlere, vergi memuruna öğretmene, tarım ve orman görevlisine ve hatta doktora) bazı görevler verilmiştir. Cemiyet bu düzenlemeyi ülkenin her yerine göndermiş, çalışmaların nasıl yürütüleceğini ve kelimelerin fişlere nasıl girileceği ifade edilmiştir. Her il merkezine komite merkezi, nahiyelere şubeler kurulmuş, her memurdan ve halktan bu merkezlerde yüreklerini ortaya koyarak "bir meslek ve milli bir görev" duygusu ile çalışması istenmiştir (TC Maarif Vekâleti, 1932: 6-7). Ağustos 1934'e kadar geçen 16 aylık sürede 129,792 kelime Komite genel merkezine ulaşmış burada bu fişler düzenlenmiş, kontrol edilmiş ve eleme yapılmıştır⁴. Bu çalışmalara ek olarak 150 eski metin ve birçok Türk

⁴ Heyd, çalışmaların büyük bir aşkla yapıldığını ancak çalışmalarda bilimsellik noktasında eksiklik olduğunu ve yazılan ve gönderilen fişlerin birçok problemi -yanlış telaffuzun neden ol-

lehçelerine ait sözlük, Arapça ve Farsça klasiklerin tercümeleri incelenmiş bu çalışmalar sonrasında 90 bin kelime toplanmıştır. Bu çalışmaların sonucu olarak 1934'te *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi* olarak bilinen tarama dergisi yayınlanmıştır

Derleme ve tarama çalışmalarının yanı sıra dilin Türkçeleşmesi için gazetelerde dil anketleri düzenlenmiş her gün belirli sayıda kelime yayınlanarak bu kelimelere eşanlamlı kelimeler bulunması istenmiştir (TDK, 1972: 60). Dilin Türkçeleşmesinde 21 Haziran 1934'te çıkan soyadı kanununun da etkisi olduğu da belirtilir çünkü alınan soyadlarının Türkçe olması istenmiştir. Bu ise yeni saf Türkçe isimlerin doğmasına katkıda bulunmuştur (Özdemir, 1980: 52). Şapolya (1935) *Öztürkçe Adlar* 3396 Abdi (193?) *Öz Türkçe Adlar* kitapları ile isimlerinden de anlaşıldığı üzere insanlara öz Türkçe isim bulmada yardımcı olmuşlardır.

Dilin Türkçeleşmesi için, eski kelimeler canlandırılmış, halk dilindeki ögeler ortaya çıkarılmış, yabancı kelimelerin yerlerine hangi kelimenin kullanılacağı belirlenmişti. Fakat dil devriminin başarıya ulaşması için daha önemli olan ikinci aşamaya geçmek gerekiyordu: Yeni dile ait kelimelerin popülarite alanda da kullanılması. I. Kongrenin de biçtiği ödev üzere kitle iletişim araçları (radyo ve gazeteler) dil konusunda yayınlar yapmaya başlamıştır. Gazeteler yeni bulunan, uydurulan kelimelerle yazılar yazmaya başlamış; yeni kelimeleri sadece yayınlamakla kalmayıp ayrıca bu kelimelerin kullanımını da gösterilmiştir. Arapça ve Farsça kelimelere karşılık bulma anketleri düzenlemiş, bu amaç için kitap yayınlamışlardır. Radyoda dil üzerine programlar yapılmış ve kelimelerin nasıl kullanılacağı gösterilmiştir. Özellikle 1934'ten sonra hükümetin sözcüsü olarak bilinen *Ulus* gazetesi ve Ankara Halkevini çıkardığı *Ülkü* dil meselesi ile meşgul olmuştur. *Ulus*'ta yeni kelime listeleri ve ayrıca "Ulus'un Dil Yazıları" başlıklı bir bölüm yayınlanmıştır. Falih Rıfkı'nın *Ulus*'ta yayınlanan *Kılavuz Dersleri* başlıklı 160 makalesi sonra kitap olarak *Yeni Kelimeleri Nasıl Kullanmalıyız?* adı ile yayınlanmıştır. Bu kitapta yeni yaratılan, canlandırılan, uydurulan kelimelerin ne anlama geldiği, nasıl kullanılması gerektiği açıklanıyor ve bu kelime bir cümle içinde kullanılıyor (Ulus, 1935). Dalkılıç ve Dalkılıç (1935), *ÖzTürkçe Dersler* adlı kitabı yayınlıyor ve bu kitapta temelde gramer sorunları ile meşgul oluyorlar.

Atatürk'ün isteği üzerine 1933 Haziranından sonra dilde özleşmeci bir dönem başlamıştır. Atatürk gazetecilerden öz Türkçe yazmalarını, çevresindekilerden öz Türkçe konuşmalarını istemiş kendisi de bu konuda çevresine

duğu yanlış imlâ- içerdiğini bu sorunların temelinde birçok gönüllünün yeni alfabeyle ilgili bilmemesinden kaynaklandığını belirtir (1954: 27).

örnek çalışmalar sunmuştur. Gazeteciler Atatürk'ün isteği üzerine özleşmeci yazılar yazmaya başladı ancak öz Türkçe yazmak, uzun yıllardır Osmanlıca yani Farsça ve Arapça yoğunluklu bir dil ile yazan gazeteciler için oldukça güç olmasına rağmen öz Türkçe yazmanın yöntemini buldular. Önce metni daha önce nasıl yazıyorlar ise öyle yazıp, sonra bu metnin içindeki kelimele-
rin *Tarama Dergisinde* eşanlamlılarını bularak saf Türkçeye çeviriyorlardı⁵. Eğer *Dergide* aradıkları kelimenin eşanlamlıların bulunamazsa, Yunus Nadi yeni kelime uydurmayı ya da yaratmayı öneriyordu⁶. Kısa zaman sonra öz Türkçe yazmanın sorunlara neden olduğu anlaşıldı çünkü kimse yazıları anlamıyordu. Sorunun kaynağı ise herkesin *Tarama Dergisinden* farklı eşanlamlı kelimeyi seçiyor olmasıydı. Örneğin "hadise" kelimesinin *Dergide* 66 değişik anlamı vardı. Hikâye için ise 22 eşanlamlı sözcük "erteği", "ötkünç", "hücek" önerilmişti ama sonradan kullanılan öykü bunlar arasında yoktu (Lewis, 1999: 50). Atatürk bu özleşme çabalarına ek olarak çevresindeki insanlarında öz Türkçe konuşup yazmasını istiyordu⁷. Atatürk'ün kendisi de öz Türkçe söylevler verir: bunları en meşhurları İsveç Veliâhd prensi Gustav Adolf'un şerefine yaptığı konuşma⁸ ve CHP'nin IV. Büyük Kurultayı'nun Açılış konuşmasıdır⁹. Özleşme konusunda Atatürk o kadar ileri gitmişti ki

⁵ Agop Dilaçar anılarında saf Türkçenin nasıl yazıldığını şöyle anlatır: "Bir gün, 1934'te Akşam gazetesi Başyazarı Necmettin Sadak'ı görmeye gitmiştim. Sadak gazetesinin başyazısını yazmıştı, Osmanlıca. Zile bastı, gelen odacıya yazıyı vererek 'bunu ikameciye götür' dedi. Karşı odadaki ikameci Tarama Dergisini açtı ve yazının sözdizimine bakmadan, Osmanlıca sözcüklerin yerine bu dergiden beğendiği karşılıkları ikame etti. Başka bir gazete bürosunda başka bir 'ikameci' aynı Osmanlıca sözcüklere başka karşılıklar seçmiş olabilirdi. İşte Atatürk'ün ilk bunalımı bu kargaşadan doğdu" (Agop Dilaçar'dan aktaran Korkmaz, 1992: 363).

⁶ Falih Rıfki Yunus Nadi'nin nasıl öz Türkçe yazdığını şöyle anlatıyor: "Zavallı Yunus Nadi, galiba bildiği gibi yazıp: 'bütün yabancı kelimelerin asıllarını Tarama Dergisinden bularak koyarsınız, bulamadıklarınızı da atarsınız' demiş olacaktı. Çükü imzaladıklarını kendisinin de sonradan anladığını zannetmiyorum" (Atay, 1998: 476).

⁷ Falih Rıfki, bir gün Şükrü Kaya'nın Atatürk'ün isteği üzerine öz Türkçe söylev verdiğini ama kimsenin söylevi anlamadığını anlatır (Atay, 1998: 476).

⁸ "Altes Ruayal

Bu gece, ulu konuklarımıza, Türkiye'ye uğur getirdiklerini söylerken, duygum, tükel özgü kıvançtır.

Burada kaldığınız uzca sizi sarmaktan hiç durmayacak ılık sevgi içinde bu yurttan, yurdunuz için beslenmiş duyguların bir yankusunu bulacaksınız

... Süerdemliği, önü, bu iki ulus, ünlü, sanlı sözlerin derinliğinde sonsuz tutmaktadır.

... Avrupa'nın iki bitim ucunda yerlerini berkiten uluslarımız, ataç özlüklerinin tüm ıssıları olarak, baysak, önürme, uygunluk kıldacıları olmuş bulunuyorlar; onlar bugün, en güzel utkuyu kazanmaya anıklarıyorlar: baysal utku... " (Atatürk'ten aktaran Korkmaz, 1992: 406-407).

⁹ "... Yükenlerimizin gereklerini, kesin bir bayrılıkla gözetiyoruz..." (Atatürk'ten aktaran Korkmaz, 1992: 407-408)

1934'te Kemal olan adını Kamal olarak değiştirmiştir çünkü kamal Türkçe bir kelime ve ordu, istihkâm anlamına gelmektedir fakat kemal ise Arapça kökenli olgun manasındadır.

Atatürk dildeki aşırı özleşmeci tavırların dilde krize neden olduğunu fark etti. Falih Rıfkı'ya bu konuda "Çocuğum beni dinle... Türkçenin hiçbir yabancı kelimeye ihtiyacı olmadığını söyleyenlerin iddiasını tecrübe ettik. Bir çıkmaza girmişizdir. Dili bu çıkmazda bırakırlar mı? Bırakmazlar. Biz de çıkmazdan kurtarma şerefini başkasına bırakmayız." demiştir (Atay'dan aktaran Korkmaz, 1992:302). Bu diyalog artık özleşmeci tavrın sonuna geldiğinin işaretidir. İnan, Emre ve Atay, anularında Atatürk'ün aslında aşırı özleşmeci tavrı benimsemediğini ancak özleşmecilerin "Türkçenin yabancı kelimeye ihtiyacı yok" iddiaları üzerine "o zaman deneyelim" dediğini anlatırlar. Atatürk sorunun farkındaydı ve bir an önce çözüm bulmak, dili içine girdiği çıkmazdan kurtarmak için çalışmalara başlamıştır. Atatürk'ün "dili kurtaralım" emri üzerine bir komisyon kurulur ve bu komisyon tarafından Tarama Dergisi'nin neden olduğu belirsizliği çözecek, bir sözcüğe birden çok anlam yüklemesini engelleyecek Osmanlıca kelimelerin karşılıklarını bir standart haline koyacak olan, *Osmanlıca-Türkçe Cep Kılavuzu -8752* kelimedenden oluşan- hazırlanır (TDK, 1972: 63). Cep kılavuzu, dilin yaşadığı sıkıntıyı çözmeye yeterli olmadı çünkü bir sözlük için oldukça kısır bir içeriğe sahipti. Bu konuda Atatürk, İsmet İnönü'nün kendisine şu şikâyette bulunduğunu belirtir: "Konuşamıyoruz, dilsiz kaldık, bu kadar çalıştık, küçük bir kılavuz çıkardık" (Atay, 1998:479). Benzer bir şikâyeti bir başka zaman Atatürk, Falih Rıfkı'ya yapar: "Memleketimizin en büyük bilginlerini, yazarlarını, bir komisyon halinde aylarca çalıştırdık. Elde edilen netice şu küçük lügatten ibaret. Bu Tarama Dergileri ve Cep Kılavuzları ile bu dil işi yürümez. Falih Bey, biz Osmanlıcadan ve Batı dillerinden istifadeye mecburuz" diye söyler (Atay'dan aktaran Korkmaz, 1992: 300). Bu anekdotta aşırı özleşmeci tavrın başarılı bir hamle olmadığı ortaya çıkmıştır ancak dilde reforma hala inanılıyordu. Bu noktada Güneş Dil Teorisi, medenî dünyaya ait ve Arapça ve Farsça kökenli birçok kelimenin aslında Türkçe olduğunu söyleyerek, dili aşırı özleşmeci tavrın neden olduğu sıkıntıdan kurtarmaya çalışmıştır. 1935'te özleşmeci tavidan tamamen vazgeçilir artık temel hedef teknik terimleri Türkçeleştirmektir.

TÜRKÇE'YE İLİŞKİN MİTLER

Mitler kurmanın geliştirmenin öneminden daha önce bahsedilmişti ve dil mitleri geliştirme açısından Türkçenin nev-i şahsına münhasır olmadığını söylemiştik. Türk Tarih Tezinin iddialarını kendine delil olarak alan dil tez-

leri, Türkçenin ilk dil olduğunu ve diğer bütün dillerin Türkçeden doğduğunu iddia eder. Güneş Dil Teorisinin tezleri¹⁰ Türk Tarih Tezi ve I. Dil kongresinden beri ifade edilen dil tezleri ile aynı şeyleri söylemektedir¹¹. Güneş Dil Teorisi aslında kelime analiz yöntemidir. Asıl önemli olan, yöntemin sağladığı olanaklardır. Bu yöntemin sağladığı olanaklarla dil planlamasında yeni bir aşamaya geçiş gerçekleşmiştir. Teori aşırı özleşmeci tutumda dilin içine girdiği sıkıntıdan dili kurtarır, çünkü Türkçe'ye yerleşmiş ama Türkçe kökenli olmayan kelimeler –Batı kökenli ya da Arapça ve Farsça kökenli– Güneş Dil Teorisinin uygulanması ile aslında Türkçe oldukları 'ispatlanıyor' ve dilde kullanılması meşrulaşüyor¹² (Ertop: 1963: 88–89).

Dil mitleri dört temel tez üzerinde yükselmektedir: Birincisi, Türkçe'nin ilkliliğini ve ana dil olduğunu vurgulayan tezler. İkincisi, Türklerin medeniliğini vurgulayan ve Sümerlilerin Türk olduğunu iddia eden tezler. Üçüncüsü, Arapça ile hesaplaşan tezler. Dördüncüsü, Anadolu'nun Türklüğünü ifade eden tezler. Bu tezleri ayrıntılı olarak ele alalım.

1. İlklik tezleri: Türkçe'nin ilk dil olduğunu ve bütün dillerin Türkçeden doğduğunu iddia eden tezler kendilerine referans olarak Türk Tarih Tezinin iddialarını ve Güneş Dil Teorisinin uygulamalarını almaktadırlar. Bu tezler temelde Türklerin eski anavatanı olan Orta Asya'yı medeniyetin beşiği ve Türkleri kadim zamanların en medenî kavmi olarak sunar. Bu medeniyet Tüm dünyaya –Hindistan'dan Avrupa'ya, Çin'den Mısır'a- Büyük Göç'ten sonra yayılmıştır. Orta Asya'dan çıkan Türkler yanlarında sadece medeniyetlerinin maddi unsurlarını değil, medenî ve oldukça gelişmiş dillerini de götürmüşlerdir. Ahmet Cevat dillerin doğuşunu şu şekilde anlatır:

Neolitik insanlar Altay bölgesinden Asya'ya Afrika'ya yayılarak medeniyetlerini ve dillerini her tarafta hâkim kılmışlar. Amerika'da Paleolitik bir çağ

¹⁰ Güneş Dil Teorisi ilk kez Dr. Herman Kivergic'in 41 sayfalık Fransızca daktilo edilmiş *La Psychologie de Quelques Elements des Langues Torques* başlıklı yazısını Atatürk'e göndermesi üzerine dikkati çeker. Atatürk bu yazıyı incelenmesi için İ.N. Dilmen, H. R. Tankut, A. İnan ve A.C. Emre'den oluşan bir komisyona verir. Komisyon ilk incelemesinde bu çalışmayı önemsiz bulur. Ancak Atatürk'ün psikolojik öğeler önemli demesi ve ilkel insanın ilk ses olarak 'Aa' ve 'Oo' seslerini ifadesini mantıklı bulması üzerine komisyon metni bir kez daha inceler ve sonrasında Güneş Dil Teorisi'nin iddiaları kabul edilir (Emre'den aktaran Korkmaz, 1992: 321–324).

¹¹ Teori, Türk Tarih Teziyle de 'ispatlanmış' olan Türklerin anayurdu olan Orta Asya medeniyetinin beşiğidir ve Türkçede bütün dillerin atasıdır (Heyd, 1954: 34).

¹² III. Kongre'de Güneş Dil Teorisinin hangi pratik faydaları olduğu açık bir şekilde ifade edilmektedir: "Güneş dil teorisi, şimdiye kadar dilimize yabancı sayılan dillerdeki varlıkların Türk kaynağından geldiğini ispat etmekle ameli sahamızdaki dil çalışmalarımıza da büyük bir genişlik ve kolaylık vermiştir. Halkın bildiği, manasını anladığı kelimelerin yabancı dilden geliyor sanılarak feda edilmesi zarureti bu teori ile ortadan kalkmış bulunuyor" (TDK, 1937: 12).

bulunmadığından oranın yerli dilleri doğrudan doğruya Asya'dan geçmiş insanlarla oluşmuştur.

İşte Neolitik Altaylıların (yani en eski Türklerin) dünyaya yayılırken beraber getirdikleri dil işaretlerinden (kökler, gövdeler) yer yer bütün dünya dilleri doğmuş, aynı gelişmeleri takip etmiş ve farklı adlarla anılmıştır. Dilin bu yayılma çağı, bir tahmine göre Neolitik devrin açılması ile beraber 12 bin sene evvel başlar birkaç bin sene devam eder. 6 bin yıllık vesikalar bırakan Sümerliler Irak'ın cenubuna geldikleri ve yazıyı icad ettikleri zaman gramerleşmeye başlamış bir dil kullanıyorlardı. Altaylılar 6 bin sene süren müddette bütün Avrasya'ya Afrika'ya ve Amerika'ya yayılmışlardı. Her tarafta yeni adlarla başka başka kavimler ve diller yaratmışlardı. Bunu ispat edense dil akrabalığı ve bu diller arasındaki kök ve gövde benzerlikleridir (1934: 34-35)

I Dil Kongresinde dilin kökeni, tarihin bir anında tek olan dilin hangisi olduğunun cevaplarını aramıştır. Yusuf Ziya Özer bu soruyu Türkçenin bütün dillerin anası Türk milletini de bütün milletlerin anası olduğunu ve Sami ve Hint-Avrupa dillerinin Tuğra dillerinden doğduğunu ifade etmiştir (TDTC, 1933a: 7). I. Kongre'de Batılı bilim adamlarının bütün dillerin atası olacak dilin tek heceli köküne en çabuk ulaşılan dil olduğunu belirtmişlerdir. Fakat bu yapıya uygun bir batı dili bulamamışlardır. Türkçe kelimelerde, tek heceli köke rahatlıkla ulaşılabildiğinden bütün dillerin kökeninin Türkçe olduğu iddia edilmiştir (TDTC, 1933a: 63). Ahmet Cevat, bütün Sami ve Hint-Avrupa dillerinin Türkçeden doğduğunu iddia ve ispat etmeyi millî bir vazife addeder ve şöyle devam eder:

Türkçenin eskiliği ve birçok dile kaynaklık ettiği görüşü yakında ispat olunacak ve yalnız Ermenicenin değil dâhil olduğu bütün Hint-Avrupa dil oymağının, yalnız Arapça'nın değil, dâhil olduğu bütün Sami diller oymağının aynı kaynaktan, en eski Türkçeden çıkmış olduğunu bütün bilim âlemi huzurunda ispatlanacaktır (1934: 25).

2. Medenîlik tezleri: Türklerin tüm dünyaya dillerini ve medeniyetlerini yaymış olmaları Türkçe'nin oldukça medenî bir dil ve Türklerin medenî bir halk olduğunun doğal bir sonucudur. Ama bunun yanında tüm batının saygıyla andığı ve kökenini bulamadıkları Sümerlilerin Türk olduğunu iddia etmek de oldukça önemliydi. Çünkü Sümerliler yazıyı ilk kullanan ve bilinen ilk medenî kavimdir. Zaten Atatürk de Türkçe'nin kökensizliği ve kabalığı iddialarından rahatsız olmaktadır (Hatipoğlu, 1981: 35-36). Sami dilleri ve Hint-Avrupa dil ailesi ile Sümerce arasında yapılan çalışmalarda ilişki bulunamamış olmasından ve Sümerce ile Türkçe arasında bir karşılaştırma

yapılmamış olmasından dolayı Sümercenin Türkçe ile aynı kökten geldiği ve Sümerlilerin Türk olduğunu iddia etme fırsatını doğurmuştur. I. Kongrede özellikle Ahmet Cevat ve Agop Martanyan, Sümerlilerin Türk olduğunu Türkçenin fonetik ve morfolojik karşılaştırılması yapıldığında Sümerce ile Türkçe arasında o zaman bu benzerliklerin görüleceğini iddia etmişlerdir (TDTC, 1933a).

3. Arapça ile hesaplaşan tezler: Dili sadeleştirme çabalarını ilk başladığı dönemden itibaren Farsça hep Arapça ile birlikte dildeki en tehlikeli ve biran önce uzaklaştırılması gereken öğeler olarak tanımlanırken, dil mitlerinin hedefindeki dil sadece Arapça olmuştur. Arapça sürekli aşağılanmış fakat Farsça hep bu tür ithamlardan uzak kalmıştır. Arapça'ya bu kadar saldırılmasındaki neden yalnızca Arapça kelimelerin dildeki hâkimiyetinin uzaklaştırılması değil, aynı zamanda etkisinin azaltılması istenen Arap-İslam kültürünün de çok matah bir şey olmadığını sunmaya çalışmaktır.

Arapça'ya dair iki temel sav vardır. İlki, Arap kültürünün ve dilinin Türkler tarafından oluşturulduğu, Türkçenin Arapça üzerinde oldukça ciddi etkileri olduğudur. İkincisi ise Arapçanın ilkel, gelişmemiş, barbar bir dil olduğunu ifade eden aşağılamaya yönelik iddialardır ve bu içerikte birçok kitap, broşür¹³ ve makale¹⁴ yayınlanmıştır. II. Kongre'de ise N. Hazım, Arapçanın gelişmesinde Türkçenin etkisinin büyük olduğunu ve Arapça kültürel kelimelerin Türkçe olduğunu fakat bu hakikatin Batılı bilim adamları tarafından inkâr edildiğini belirtir (TDTC, 1934). Öztürk ise Türkçe'nin Arapça'ya her noktada üstün olduğunu, Arapçanın oldukça kaba, telaffuzu ve yazısı zor ve kelime kısırlığı olan bir dil olduğunu iddia eder (1944: 77-78). Atalay'ın Arapçaya yaklaşımı dönemin bakış açısını özetlemektedir:

Arapça sanıldığı gibi gelişmiş olgun bir değil, tersine ilkel ve geri bir dildir. Bir göçebe ve çöl dilidir.. Çöl ve kabile dili olan Arapça İslam'dan sonra gelişmiş ve ilerlemiştir (1954: 7-8). Arapçada sanıldığı gibi kelime bolluğu yoktur. Onlar diğer dillerden alınmıştır. Hatta Kur'an da bile Habeşçe, Farsça, Yunanca kelimeler vardır (1954: 41). Arapçadaki kelime bolluğu hikâyesi şu şekilde ortaya çıkmakta; önce bir kabilenin dili bir sözlük haline getiriliyor. Bundan sonra birçok kabile aynı şeye uzak farklı isim verdiklerinden o kelimelerin birden çok eş anlamlısı ortaya çıkıyor (1954: 46). Arap dili bilginle-

¹³ *Arapça ile Türkçenin Karşılaştırılması* (Atalay, 1954), *Samiler-Turaniler* (Özer, 1933), *Dilde (Osmanlıca)dan (Türkçe)* (Öztürk, 1944).

¹⁴ Örneğin, N. Hazım'ın *Hâkimiyet-i Milliye'*de yazdığı *Andilimiz Arapçanında Anasıdır* (*Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Aralık, 1932), ve *Andilimiz Arapçanında Kaynağıdır* (*Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Kasım 1932), Halil Nimetullah'un *Cumhuriyet'*te yazdığı *Türkçe mi Üstün Arapça mı?* (*Cumhuriyet*, 10 Mart 1933)

rinin anlattıklarına göre, Arapçanın %20'si deveye, %10'u hurmaya bir o karda çöle ve kadına aittir (1954: 16). Araplar İslam'dan önce, Tıp, Siyaset, Mühendislik ilimlerinin hiçbirinden haberi yoktur..sözün kisası Arapça ilkel bir dildir... Kur'an-ı Kerim'in böyle ilkel bir dille ve bu kadar yüksek bir belagatle inmiş olması en büyük mucizedir (1954: 30).

4. Anadolu'nun Türklüğü'ne dair tezler: Güneş Dil Teorisinin en büyük katkısı dilsel analiz yöntemlerinin toponomik adları çalışarak, Anadolu'nun çok eski Türk yurdu olduğunu ve Anadolu'da yaşayan halkların aslında Türk olduğunu ispat etme girişimidir. Tankut bu noktada canla başla çalışmış pek çok şehir, köy, nehir vs. adlarına Güneş Dil Teorisini uygulayarak bu adların aslında Türkçe olduğunu ve burada yaşayanların da Türk olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Tankut, Sümerlilerin Türk olduğunu ve Anadolu'nun kadim zamanlardan beri Türk yurdu olduğunu çünkü eğer Anadolu'daki mekân isimleri incelenirse onların Türkçe kelime olduğunun anlaşılacağını belirtir (1936a: 13). Tankut (1936b) ayrıca Güneş Dil Teorisinin uygulamalarının yapıldığı Anadolu'daki toponomik adların yer aldığı göl, nehir, köy adlarının Türkçe olduğunu belirttiği bir kitap yayınlamıştır. Bunlara ilaveten Tankut (1937) Erzincan, Mardin, Tunceli, Siirt gibi Kürtlerin yaşadığı şehirlerin adının Türkçe olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Tankut, Dilmen, Sungu ve Uzunçarşılı, Atatürk'ün isteği üzerine Diyarbakır'ın adının Türkçe olup olmadığını incelemişlerdir¹⁵. Türk Dili Belleten dergisinin (1938) 29-30 nolu sayılarında Diyarbakır adının inceleme sonuçları yayınlanır: Bahsedilen isimler Diyarbakır adının 'açık ve net olarak Türkçe' olduğunu 'ispatlamışlardır'. Agop Dilaçar Türk Dili Belleten dergisinin(1938) 31-32 nolu sayılarında Türkiye'deki yer isimleri analizini devam ettirir. Dilaçar'da Anadolu, Fırat ve Efes isimlerini analiz eder ve sonuç olarak bu isimlerinde Türkçe olduğu iddia edilir. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz. Misak-ı Millî sınırları içinde yer, göl, nehir isimleri ister ülkenin doğusunda olsun ister batısında, ister geçmişte yaşasın ister şimdi yaşayan tüm halkların dillerinin Türkçe olduğunu göstermeye çalışmışlar ve bu kendilerince ispatları sonucunda Anadolu'nun kadim Türk vatani ve Anadolu'daki insanların kendileri farkına varmamalarına rağmen Türk oldukları ispatlanmış oluyordu.

¹⁵ 17.11.1937 tarihinde Atatürk'ün Hususi Kalem Müdürü'nden Diyarbakır kelimesinin etimolojisinin çıkarılması ve bu kelimenin tarihsel ve linguistik analizinin yapılması için Tarih ve Dil Kurumlarına telgrafla bir emir gönderilir. Türk Dil Kurumu bu emir üzerine Diyarbakır adını tartışmak üzere İ. N. Dilme, İ.Sungu ve H.R. Tankut'tan oluşan bir komisyon kuruyor. Bu komisyon üç gün süreyle Diyarbakır adı üzerinde tartışır ve "her vasfı ile öz ve temiz Türk olan Diyarbakır" diyerek toplantıyı sonuçlandırır.

Dil tezleri aslında bazı sorunlara pratik cevap olduğu görülür: Türklük bilincinden uzak kendisini Türk olarak tanımlamayan millete güven aşılama çalışmış, Türklerin ve Türkçe'nin İslam'dan çok önce de var olduğunu göstermiştir. Diğer yandan, Dil tezleri, Türkçenin ve Türklerin barbarlık ithamları ile karşılaşmasını, Türklerin dünyaya medeniyeti ve dili yaydığını ve Batının saygı ile andığı Sümerlilerin Türk olduğunu iddia ederek cevaplamıştır. Dilde önemli bir hâkimiyeti olan Arapça'yı ve İslam kültürünün izlerini silmek için Arapça'yı ilkelikle itham edip daha medenî ve güzel olan Türkçe'nin kullanılması arzulanmıştır. Son olarak bir yandan Yunanlıların diğer yandan Ermenilerin Anadolu'nun kendi yurtları olduğunu iddia etmeleri, içerden Türk milletine dâhil olmadıklarını ifade eden çatlak sesleri susturmak için Anadolu'nun kadim zamanlarda ve şimdide Türk yurdu olduğu ve Anadolu'da yaşayanların Türk olduğu dilsel analiz yöntemleri ile ispatlanmaya çalışılmıştır.

SONUÇ

Türkiye'deki dil planlama ya da dil mühendisliği çalışmalarını değerlendirmek için birkaç sorunun cevabına ulaşmak gerekir: Dil devrimi yeni millî dil yaratmak açısından başarılı olmuş mudur? Dilsel dönüşüm gerçekleş midir ve bu dilsel dönüşüm toplumsal gerçekliği nasıl değiştirmiştir? Öncelikli olarak, baştan ifade ettiğim üzere, dil planlaması sadece dilsel bir performansı içermez. Bu çalışmadaki en temel vurgumdan biri, dilin toplumsal mühendisliğin müdahale alanına giren, planlanan belirli amaçlar doğrultusunda dönüştürülen bir şey olduğunu ve bu müdahale sadece Türkiye'de değil uluslaşma süreci yaşayan bütün ülkelerde gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. Hatta Türkçe kendinden önceki başarılı örnekleri takip etmek istemiştir.

Dil devrimine dair yapılacak bir değerlendirme dönemin toplumsal tarihsel gerçekliği içinde ele alınmalıdır. Dil devrimi 1930'lu yılların uluslaşma çabaları içerisinde ele alınması gereken büyük ölçekli bir projenin bir sacayağıdır. Yeni rejimin önderleri dilin millî kültür üzerindeki öneminin farkındaydı. Bunun için öncelikli olarak yabancı öğelerden sıyrılarak millî dil yolu ile millî kültür yaratmak istemişlerdir. Dil ve harf devrimleri sayesinde İslam Osmanlı geçmişi ile bağlar kopararak milli dil ve kültürün yolu açılmıştır.

Bu noktada şu soruyu tekrar yöneltmek gerekiyor: Atatürk döneminde 1932-1938 tarihleri arasında denenen Türk dil devrimi başarılı bir proje midir? Ya da başarıya ulaşmış bir planlama mıdır? Bir dil planlamasının başarılı olabilmesi için onun yaygın bir şekilde kullanıma girmesi, kitle iletişim araçları tarafından yaygınlaştırılması ve okullarda öğretilmesi gerekir ki in-

sanlar yeni kelimelerle tanışın yeni kelimelerin nasıl kullanılacağını görsünler. 1930'lu yılların Türkiye'sine baktığımızda okuma-yazma oranı %20'yi aşmamıştır. Bunun yanında radyoda dil dersleri verilmesine rağmen, radyo daha çok büyük şehirlerde ve zaten bu sürecin içinde olan insanlarda idi.¹⁶ Dolayısıyla toplumun büyük bir kesimine dil devriminin izleri ulaşmamıştır. 1950'den sonraki süreçte kente göçün başladığı, tarımsal modernleşmenin arttığı dönemde dilde Türkçeleşme daha fazla artış göstermiştir. Bugün dilde Arapça ve Farsça'nın hâkimiyeti silinmiştir.¹⁷

Dilde reform yapma dili dönüştürme çabalarını sadece 1930'lar gerçekliğinde ele alırsak başarılı olduğunu söylemek zordur. Ancak dildeki dönüşümü cumhuriyetin 80 küsur yıllık tarihi içerisinde değerlendirirsek dilde dönüşümün gerçekleştiği söylenebilir. Eğer amaç Arapça ve Farsça kelimeleri dilden atarak, Osmanlı ve İslam mirasından bir kırılmaya/kopmaya neden olmaksızın, rahatlıkla söyleyebiliriz ki, bugün bu başarılmıştır. Çünkü hiç kimse bugün ciddi bir çaba sarf etmeden 1928 öncesi bir metni okuyamaz ve anlayamaz. Dilin takip ettiği sürece bakılarak, I. Kongre'de devrime karşı çıkan Hüseyin Cahit'in haklı olduğu görülür: Dilde devrim değil evrimsel bir süreç takip edilerek dilin Türkçeleşmesi başarıya ulaşmıştır.

¹⁶ 1927'de 5 bin radyo var iken bu sayı 1942'de 100 bine ulaşıyor ama bu radyoların yarısı hâlâ İstanbul ve Ankara'da ve 540'tan fazlası devlet memurları ve profesyonellerde, %20'den fazlası ise işadamlarında idi (Karpaz 1964). 1930'ların sonlarında nüfusu 150'nin altında 23 bin köy vardı ve köylere radyo gönderilmeye başlandı ancak hâlâ 10 binden fazla köyde radyo yoktu (İskit, 200: 148). Ayrıca radyo yayınlarının ne kadar kişiye ulaştığına dair herhangi bir istatistik yoktu. Müzik reformu sonrasında, inanların Arap radyolarını dinlemeye başladıklarını belirten birçok rivayet vardır.

¹⁷ 1932'de Türkçe sözlük 30 bin kelime içerir ve bunun sadece %43'ü (12700) Türkçe kökenlidir ve edebî dilde ise Türkçe kökenli kelime kullanımı %25 civarındadır. 1967'de sözlük 27500 kelime içerir bunun %58'i Türkçedir 35 yılda 3 bin kelime yaratılmıştır (Aksoy, 1967: 66). 1981'de 30502 sözcüğün %70'i Türkçe'dir, Arapça ve Farsça oranı %16'dır (İmer, 2001:105). 1931'de %35 oranında gazetelerde Türkçe sözcük varken bu ancak 1936 ve 1941'de %48'dir (İmer, 2001: 88). Fakat bu oran, 1980'lerde özleşme karşılığı Tercüman'da %72 ve Cumhuriyet'te %81 olmuştur. Tüm bu rakamlar dilde Türkçeleşmenin geldiği çizgiyi göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Abdi, İ.Ş. (1934?) *Öz Türkçe Adlar*, Balıkesir: Vilayet Matbaası.
- Atalay, B. (1954) *Arapça ile Türkçenin Karşılaştırılması*, İstanbul: Marifet Matbaası.
- Atay, F.R. (1998) *Çankaya*, İstanbul: Bateş Yayınları.
- Billig M. (1997) *Banal Nationalism*, London: SAGE Publications.
- Blanc H. (1968) "The Israeli Koineas an Emergent National Standart", ed. J.A: Fishman, L.A: Ferguson and J. Das Gupta, *Language Problems of Developing Nations* New York: John Wiley& Sons Inc. pp. 237-51.
- Breuilly J. (1996) "Approaches to Nationalism", ed. G. Balakrishnan, *Mapping the Nation*, London: Verso pp.146-174.
- Dalkılıç M.H. ve Dalkılıç, H.Y. (1935), *Öztürkçe Dersler*, Tefeyyüz Kütüphanesi.
- Deutch K.W. (1972) "The Trend of European Nationalism the Language Aspect", ed. J.A. Fishman, *Reading in the Sociology of Language*, Paris: The Hague pp. 598-606.
- Eastman C.M. (1983) *Language Planning: an Introduction*, San Fransico: Chandler& Sharp Publishers.
- Eckman, J. (1972) "Macar Dili Devrimi" in Alman ve Macar Dillerinde Özleşme, Ankara: TDK Yayınları.
- Emre, A.C. (1934) *Dil Yazıları: Türkçenin Etimolojisi için Metod Araştırmaları*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Ertop, K. (1963) "Atatürk Devriminde Türk Dili", in *Atatürk ve Türk Dili*, Ankara: TDK Yayınları.
- Fodor I. (1983) "Language Planning in the Past and in the Developing Countries", ed. I. Fodor, *Language Reform: Past and Future*.
- Hatipoğlu, V. (1981) *Ölümsüz Atatürk ve Dil Devrimi*, Ankara: TDK Yayınları.
- Haugen E. (1968) "The Scandinavian Languages as Cultural Artefacts", ed. J.A: Fishman, L.A: Ferguson and J. Das Gupta, *Language Problems of Developing Nations* New York: John Wiley& Sons Inc. pp.267-84.
- Heyd, U. (1954), *Language Reform in Modern Turkey*, Jarusalem: The Israel Orientel Study.
- Hobsbawm E.J. (1993) 'Introduction: Inventing Tradition' ed. E. Hobsbawm and T. Ranger, *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press pp. 1-14.
- İmer, K. (2001) *Türkiye'de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi* Ankara: MEB.
- İskit, R.S. (2000) *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, Ankara: MEB.

- Jazavary M.A. (1983) "The modernization of Persian Vocabular and Language Reform in Iran", ed. I. Fodor *Language Reform: Past and Future*.
- Karam F.X. (1974) "Towards a Definition of Language Planning", ed. J.A. Fishman, *Advances in Language Planning* Paris: Mouton & Co. pp. 103-124.
- Karpat, K. H. (1964) "The Mass Media" R.E. Ward, *Political Modernization in Japan and Turkey*, Princeton: Princeton University Press.
- Kedore E. (1961) *Nationalism*, London: Hutchinson University Library.
- Kia M. (1998) "Persian Nationalism and the Campaign for Language Prufication", *Middle Eastern Studies*, Vol.34 no.2 pp.9-36.
- Korkmaz, Z. (1992) *Atatürk ve Türk Dili Belgeler*, Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1997) *Atatürk ve Türk Dili 2: Atatürk Devri Yazarlarının Türk Dili Hakkındaki Görüşleri*, Ankara: TDK Yayınları.
- Lewis, G. (1999) *Turkish Language Reform A Catastrophic Success*, Oxford: Oxford University Press.
- Özdemir, E. (1980) *Dil Devrimimiz*, Ankara: TDK Yayınları.
- Özer, Y.Z. (1933) *Samiler-Turaniler*, İstanbul: Marifet Basımevi.
- Öztürk, H.N. (1944) *Dilde (Osmanlıca)dan, (Türkçe)ye*, İstanbul: Marifet Basımevi .
- Perry J.R. (1999) Comparative Perspective on language Planning in Iran and Tajikistan ed. Y. Suleiman *Language and Society in the Middle East and North Africa* Cornwall: Curzon.
- Rubin J. (1971) "Evolutions and Language Palnning" ed. J. Rubin and B.H. Jernudd, *Can Language Be Planned?* Hawaii: the university Press of Hawaii.
- Rubin J. and Jernudd B.H. (1971) "Introduction: Language Planning as an Element in Modernization" ed. J. Rubin and B.H. Jernudd, *Can Language Be Planned?* Hawaii: the university Press of Hawaii.
- Smith G, Law V, Wilson A, Bohr A, Allworth E. (2000) *Nation- Building in the Post-Soviet Borderlands the Politics of national Identities*, Cambridge: Cambridge Universty Press.
- Şapolyo E.B. (1935), *Türk Soyadı*, Maarif Kitabevi.
- Şimşir, B. (1992), *Türk Yazı Devrimi*, Ankara: TTK Yayınları.
- Tankut, H.R. (1936a) *Güneş Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri*, İstanbul: Devlet Basımevi.
- Tankut, H.R. (1936b) *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Tankut, H.R. (1937) *Diyarbakır Adı Üzerine Toponomik Bir Tetkik*, Ankara: Ulus Basımevi.

- Tauli V. (1974) "The Theory of Language Planning", ed. J.A. Fishman, *Advances in Language Planning*, Paris: Mouton & Co. pp. 49-67.
- TC Maarif Vekaleti (1932) *Söz Derleme Talimatnamesi*, İstanbul Devlet Matbaası
- TDK (1937) III. *Türk Dil Kurultayınca Kabul Edilen Türk Dil Kurumu ve Ana Tüzüğü*, İstanbul: Devlet Basımevi.
- TDK, (1972) *Türk Dil Kurumunun 40 Yılı*, Ankara: TDK Yayınları.
- TDTC (1932) *TDTC Nizamnamesi*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- TDTC (1933a) *Birinci Türk Dil Kurultayı: Tezler, Müzakereler, Zabıtlar*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- TDTC (1933b) *Lügat ve İstilah Kolu Teşkilat ve Çalışma Programı*, Ankara: TDTC Yayınları
- TDTC (1934) *II. Kurultay Kılavuzu, Türk Dil Kurumu Üyelerine* İstanbul: Devlet Matbaası.
- Thomas G. (1991) *Linguistic Purism*, London: Longman.
- Ulus (1935) *Yeni Kelimeleri Nasıl Kullanmalıyız?*, Ulus Basımevi.